

ARKEOLOGI I NORR 13

ARKEOLOGI I NORR 13

2012

ARKEOLOGI I NORR 13

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för idé-
samhällsstudier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of
Historical, Philosophical
and Religious studies

**Tryckt med bidrag från Humanistiska fakulteten
vid Umeå universitet**

Omslagsbild:

Axelklaffsbeslag från Volga-Kama påträffat i Sangisområdet
Foto Staffan Nygren © Norrbottens museum.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@arke.umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist
Brödtexten är satt med Garamond 10/12
och rubriker med Arial Narrow

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK
ISSN 0284-558x

Tryck:

Original, Umeå
2012

Innehåll

<i>Per H. Ramqvist</i> Förord	v
<i>Helena Knutsson & Kjell Knutsson</i> The postglacial colonization of humans, fauna and plants in northern Sweden	1
<i>Ola George</i> Neolitiska människor och svin i Ångermanland	29
<i>Carina Bennerhag</i> Samhälle i förändring - järnålder i Norrbottens kustland	45
<i>Per H. Ramqvist</i> Geosocial diversitet under folkvandringstiden. Idéer utgående från Medelpad	75
<i>Peter Persson</i> Timrådalen - en förbisedd högstatusbygd i Medelpad	105
<i>Katarina Eriksson & Olof Sundqvist</i> Järn, makt och kult i Gästrikland under yngre järnåldern	131
<i>Anders Huggert</i> Skidspetsen från Stormyrån i Bygdeträsk - ålder utifrån kol-14-datering och ornamentik	167
<i>Maria Björck</i> Storskalig kolproduktion i Gästrikland	183

Timrådalen - en förbisedd högstatusbygd i Medelpad

Peter Persson

English summary

This paper takes a closer look at an area that was considered high status in the Iron Age, namely the Timrå valley (Sw: Timrådalen) in the province of Medelpad in the County of Västernorrland. The area has largely been forgotten by researchers. It is very rich in high status finds such as gold, weaponry and imported goods and has large burial mounds and a chamber tomb. This high status area experienced continuity of occupancy from the early Roman Iron Age to the Vendel period, and perhaps even longer. The picture so far is that the area close to the church was the residence of a high status family who had control over commerce and a pre-Christian place of worship. Wealth was spread throughout the valley, but the power resided in the area close to the church.

*Peter Persson, Länsstyrelsen Västernorrland, SE-871 86 Härnösand, Sweden.
peter.persson@lansstyrelsen.se*

Inledning

Varje gång jag åkt på vägen mellan Härnösand och Sundsvall och passerat Timrå kyrka har jag reflekterat över kyrkans märkliga placering (fig. 1). Normalt brukar ju kyrkorna ligga i höjdlägen och i mitten av bygden. Kyrkan i Timrå är istället placerad på en platå neddraget i sluttningen mot dalgången mellan Timrå centrum och Birstaberget. Jag har inte kunnat förklara för mig själv detta märkliga läge. Längre tänkte jag att det förmodligen var en sen kyrka med koppling till industriområdena vid Östrand. När jag sedan började intressera mig för området insåg jag att kyrkan hade medeltida belägg. Således återkom frågan om kyrkans märkliga placering. Jag skall i denna artikel försöka diskutera mig fram till varför kyrkan ligger där den ligger genom att titta på betydligt äldre källmaterial än de medeltida. Jag kommer att titta på de förhistoriska gravarna som funnits och i viss mån ännu finns kvar i området. Timrådalen har tidigare haft en betydligt större mängd förhistoriska

Peter Persson
(f. 1967).

*Fil mag i arkeologi.
Har sedan studier-
nas avslutande
arbetat på
Kulturmiljövårdarna
i Härnösand AB,
Murberget, Läns-
museet Väster-
norrland samt
Länsstyrelsen i
Västernorrland
med bl.a. arkeolo-
giska undersök-
ningar. Arbetar nu
som projektledare
på Länsstyrelsen
Västernorrland.*

gravar än den har idag och flera av dessa gravar har varit av monumentala format. Stora gravhögar visar att det på platsen bott en stormannafamilj med kontaktnät som nått ut i världen under lång tid. Jag kommer också att titta på fynd och ortnamn. Timrådalen är, enligt min mening, en högstatusbygd som forskningsvärlden i stort har glömt bort. Tidigare har jag försökt att förutsättningslöst lägga ut indikationer på högstatusområden i Västernorrlands län för att se var de visar centumbildningar. Jag har tittat på högstatusfynd, monumentala gravar, centralortsindikerande ortnamn m.m. (Persson 2009). Vid den tidigare studien identifierades 26 större och mindre områden med tendenser till centralisering under järnåldern. Ett av dessa var området Timrådalen. Det många inte känner till är den stora ansamlingen av monumentala högar som en gång funnits där och den rikedom av högstatusföremål som framkommit dels som lösfynd och dels vid arkeologiska undersökningar. Jag tror att lösningen till varför Timrå kyrka ligger så märkligt i förhållande till hur de medeltida kyrkorna brukar ligga, står att finna i den stormannamiljö som funnits på platsen sedan äldre järnålder. Idag finns inte många spår kvar i landskapet som minner om denna storhetstid.

Timrådalen sträcker sig från området vid Timrå kyrka i öster (fig. 1-2) fram till Skottgård, Horsta, Roken i väster och från Märlobäcken i söder till Fröland, Vivsta i norr. Inom detta område finns ett antal indikationer på en högstatusbygd med en ansamling vid Timrå kyrka. Hamstasjön längst in i dalgången ligger på strax under 20 meter över havet och har alltså under äldre järnålder varit en havsvik.

Timrå medeltida kyrka

Om den medeltida kyrkan i Timrå är inte mycket känt. Enligt Bygdén (1926:115) ska den notering som finns om ett annex till Sköns kyrka som omtalas 1314 förmodligen avse Alnön och inte Timrå. Denna omtalas först, enligt Bygdén, senare under medeltiden. Eftersom inga undersökningar har genomförts kan vi i detta läge alltså inte säga hur gammal kyrkan är. Att det saknas tidigare medeltida belägg behöver inte i sig innebära att det inte funnits någon kyrka där tidigare. År 1949 öppnades golvet under den nuvarande kyrkan från 1790-talet varvid dåvarande landsantikvarien Bo Hellman inspekterade. I en tidningsartikel i *Sundsvalls Tidning* från 18/3 det året står att läsa att man funnit en

Fig. 1. Timrå nuvarande kyrka. I hörnet på kyrkogården, i ringen till vänster i bild, har funnits en storhög, Raä 60Ö (nr. 17). Det var på den högen som klockstapeln stod. På fältet till höger låg ett stort och rikt gravfält, Raä 48 (nr. 18). Fotot är taget 1947. Fotograf okänd.

gravkammare som varit kalkad. Där står inget om några murar från den äldre kyrkan, men under altaruppsatsen fanns rester av den äldre altaruppsatsen. Det borde genom undersökning gå att utröna närmare hur gammal kyrkan är. Enligt Abraham Abrahamsson Hülphers (1771) var den gamla kyrkan av sten och $26 \frac{1}{2}$ alnar lång (15,7 m) och $15 \frac{3}{4}$ alnar bred (9,3 m). Kyrkan skall enligt Hülphers ha varit anlagd på en stor gravhög. Klockstapeln skall ha varit uppsatt på ytterligare en annan stor hög (fig. 1).

Fornlämningsbilden

I dalgången som leder från Klingerfjärden in mot Hamstasjön finns åtskilliga gravar i form av högar och stensättningar. De ligger ensamma, i grupp om mellan 2-4 gravar eller i gravfält. Det största gravfältet ligger i Brattland (nr. 6, se fig. 2) norr om Hamstasjön. Brattlandsgravfältet

har ca. 25 gravar vilket gör det till ett av länets 10 största gravfält (Persson 2009). Normalt har gravfälten i länet mellan 5-8 gravar och det är ovanligt med gravfält över 10 gravar. Det är mycket ovanligt med gravfält över 20 gravar i Västernorrland. Även gravfältet i Skyttberg (nr. 18), söder om Timrå kyrka har varit ett stort gravfält om minst 15 gravar, troligen fler (se nedan). Flera av gravarna i dalgången är av större format än normalt. Normalt överstiger gravar i Mellannorrland inte 10 meter i diameter. I de historiska källorna kan man se att många av högarna var överodlade redan under 1800-talets första hälft (Ekdahl 1833). Gällande arkeologiska undersökningar kan sägas att förutom Ånge kommun är Timrå den kommun där det utförts minst antal arkeologiska undersökningar. Drygt hälften av de undersökningar som utförts i kommunen berör järnålder.

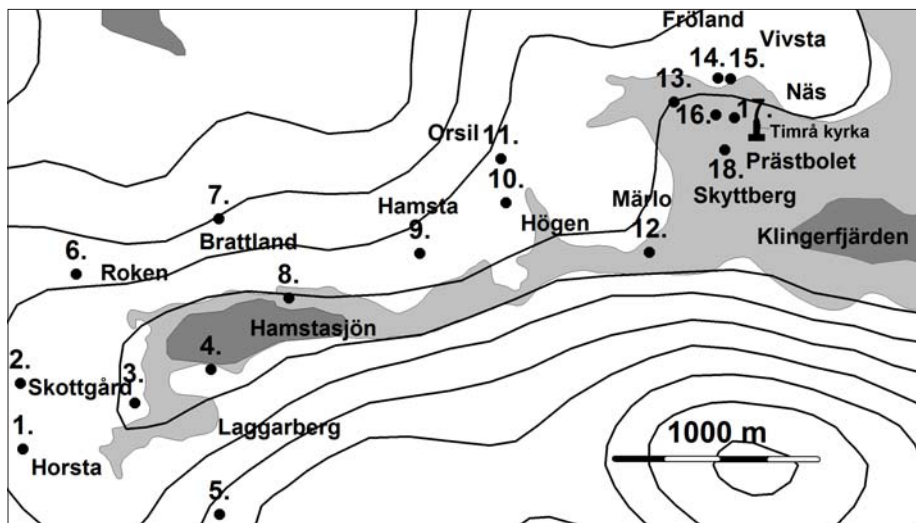

Fig. 2. Översiktskarta över Timrådalen. Det ljusare grå fältet är havsnivån under äldre järnålder (20 m.ö.h.). Höjdkurvorna i öster misstämmer vilket ger en falsk bild av området kring kyrkan. Höjdkurvorna på kartan ligger med 25 meters ekvidistans. Numreringen används genomgående i artikeln (se tab. 1).

Tabell 1. Platser i Timrådalen med högstatusindikationer. Numreringen är kopplad till kartan ovan (fig. 2) och används genomgående i artikeln. Skg=skelettgrav; Brl=brandlager; Brgr=brandgrop; Brg=brandgrav; K=kittelgrav; Ka=kammargrav; RJ=romersk järnålder; ÅRJ=äldre romersk järnålder; YRJ=yngre romersk järnålder; FVT=folkvandringstid; ÄVEN=äldre vendeltid; VIK=vikingatid; JÄÄ= järnålder.

Nr	Raä nr	By	Lämningsstyp	Gravskick	Fynd	Datering
1	Timrå 4	Horsta	Hög	Skg	Vapen, (svärd, sköld, spjut, lans), Bandolerbeslag?	YRJ (300-tal)
2	Timrå 18:1	Skottgård	Fyndplats, röse el. stenig hög	Brg?	Guldfingerring, 2 till hängsmycken omgjorda solidi	FVT
3	Timrå 32:1	Skottgård	Fyndplats, röse el. stenig hög	?	Guldhalsring, guldfingerring	RJ 160-375
4	Oreg.	Laggarberg	Fyndplats, förstörd grav	?	Spjutspets, uppg. om svärd	JÄÄ
5	Timrå 6:1	Laggarberg	Fyndplats, stor hög	?	Spjutspets	JÄÄ
6	Timrå 110:1	Roken	Fyndplats, högar uppgift om	?	Vapen (2 spjutspetsar)	RJ
7	Timrå 25:1	Brattland	Större gravfält (25 gravar), stor hög (16 m i diam)	?	Ej undersökt, Keramik	JÄÄ
8	Timrå 26:1	Akerby	Stor hög (19 x 15 m)	?	Ej undersökt	JÄÄ
9	Timrå 38	Hamsta	Hög	?	Vapen (sköld, spjut)	YRJ (300-tal)
10	Timrå 8:1	Högen	Stor hög (16 m i diam)	?	Ej undersökt	JÄÄ
11	Oreg.	Orsil	Fyndplats	?	Vapen (spjut)	JÄÄ
12	Timrå 42:1	Märlö	Storhög (20 m i diam)	?	Ej undersökt	JÄÄ
13a	Timrå 13:1	Fröland	Storhög (25 m i diam)	?	Ej undersökt	JÄÄ
13b	Timrå 13	Fröland	Fyndplats	?	Vapen stridsyxa	VIK
14	Oreg.	Fröland	Fyndplats, hög	?	Vapen (svärd), uppgift om	JÄÄ
15a	Timrå 47:1	Vivsta	Stor hög (15 m i diam)	Brl	Fingerringar av guld, 2 varav en delvis smält	YRJ
15b	Timrå 47:2	Vivsta	Hög	Brl	Vapen (spjut, lans), häst	YRJ
15c	Timrå 47	Vivsta	Hög	?	Vapen (spjut)	JÄÄ
16	Timrå 60:V	Prästbordet	Storhög (25-27 m i diam)	Skg	Vapen (svärd, sköld, spjut), guldfingerring, östlandskittel	YRJ 200-tal
17	Timrå 60:Ö	Prästbordet	Storhög (25-30 m i diam)	Brg K	Vestlandskittel	FVTca 400
18a	Timrå 48:I	Skyttberg	Storhög (20-24 m i diam)	Brgr K	Järnkittel, djurhuvud-format bronsbeslag spelutensilier	ÄVEN
18b	Timrå 48:II	Skyttberg	Hög	Skg Ka	Vapen (svärd, sköld, spjut, pilar)	FVT
18c	Timrå 48:III	Skyttberg	Hög	Brl	Textilier, glaskärl, spelutensilier, björn-falang, häst	ÄVEN
18d	Timrå 48:V	Skyttberg	Storhög (ca 27 m i diam)	?	Delundersökt	ÄVEN?
18e	Timrå 48:XIII	Skyttberg	Hög	Brl	Vapen (hjälmbleck?), häst, björnfalanger	ÄVEN

Högstatusindikerande fynd och fornlämningar

På figur 2 visas 18 platser med olika typer av indikationer på hög status i Timrådalen. De högstatusindikationer som använts i denna studie är monumentala gravanläggningar, ädelmetallfynd, vapen, rika importvaror och centralortsindikerande ortnamn.

Storhögar och stora högar

Storhög är ett begrepp som ofta används för monumentala gravhögar vars basdiameter överstiger 20 meter i diameter. Bratt (2008:43ff) har kunnat visa att en storhög är en hög vars mått överstiger övriga inom ett begränsat område. Jag utgår från att eftersom högstatusfynd regelmässigt hittas i högar över 15 meter i diameter kan denna kategori lämningar användas som indikation på en social elit. Dessa mindre men ändå monumentala högar kan t. ex. innehålla begravningar för de krigare som varit kopplade till stormännen eller varit i deras tjänst. Jag tror även att de allra största högarna, över 30 meter i diameter, innehåller det allra högsta skiktet inom denna järnålderselit medan högar mellan 20-29 meter i diameter har en något lägre rang. Kanske är det fråga om hövdingar i vasallförhållande till den allra högsta eliten (Persson 2009). Detta behöver inte gälla alla områden. Precis som Bratt visat så kan även mindre högar som är avvikande stora anses som storhögar i sitt område (Bratt 2008:43ff). Att anlägga monumentala gravar över sina anhöriga skickade ut signaler till omgivningen om att man hade maktambitioner. Detta kunde medföra konflikter med de redan etablerade stormannafamiljerna i närområdet. Det gällde därför att man hade både starka sociala nätverk och rikedom att underhålla en krigarskara (hird). Stormännen under järnåldern härskade inte över fasta geografiska områden utan över personförbund (Bratt 1996:31). Det verkar som om storhögar anlagts vid tider av konflikter då det gällde att manifestera sin makt och styrka. När det bara finns en storhög i ett område kan detta tolkas som att makten inte ifrågasatts av omgivande stormannafamiljer. Storhögen är en maktmanifestation som var tänkt att finnas kvar för evigt medan de ickemonumentala rika gravarna bara uppvisade prakt och rikedom vid själva begravningstillfället (Bratt 1996:24). Rikast av de undersökta storhögarna är grav 2 i Högom i Selånger socken (Ramqvist 1992). Det var en kammargrav där den döde inte kremerats, något som annars var vanligt under större delen av järnåldern. Kammargravar är

speciella eftersom de knyter an till ett begravningsskick som återfinns bland de högre samhällsskikten nere på kontinenten (Lamm 1973:83; Ramqvist 1992, 2011). Alla kammargravar i länet har inte hittats i storhögar (tab. 1 nr. 18b) utan vad som är mer vanligt när det gäller storhögsgravskicket är urnebegravningar i brons-, eller i några fall, kopparkittlar (se nedan). Timrådalen har för mellannorrländska förhållanden haft ett stort antal storhögar (20-29 meter i diam) och stora högar (15-19 m i diam). Sammanlagt är 11 högar över 15 meter i diameter varav 6 över 20 meter i diameter. De största kan ha varit nära 30 meter i diameter. Fem av storhögarna har legat inom 400 meter från Timrå kyrka (fig. 3).

Endast två av dessa finns kvar idag. En tredje storhög ligger kvar vid Märlobäcken en bit från de övriga. Seling (1977:373) har gjort gällande, utifrån det som var känt efter förstagångsinventeringen, att inga stor-

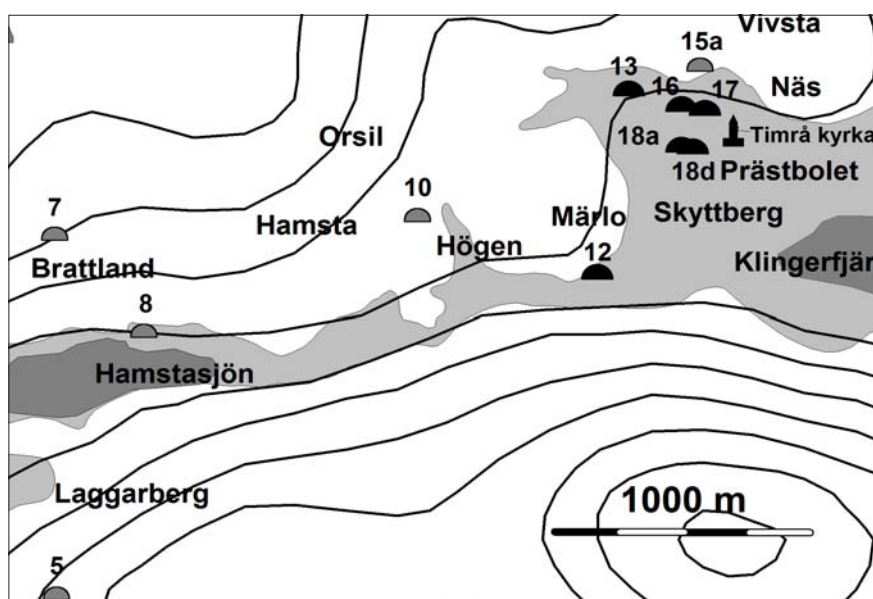

Fig. 3. Storhögar 20-29 meter i diameter (svart halvcirkel) och stora högar 15-19 meter i diameter (grå halvcirkel). Alla storhögar i Timrådalen ligger i östra delen av dalgången. Fem av sex storhögar ligger nära Timrå kyrka. Ljusgrå skraffering markerar 20 m.ö.h.

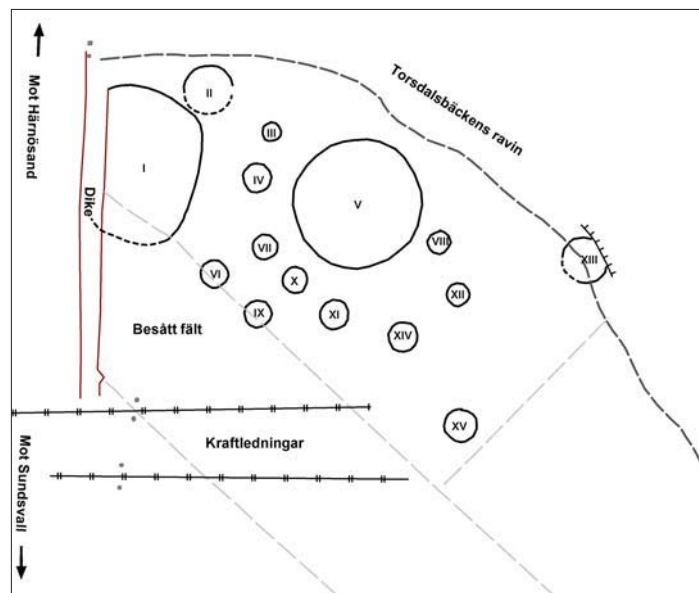

Fig. 4. Gravfältet i Skyttberg, nr. 18 (Raä 48) med två storhögar, grav I & V och med den lilla högen, grav II med kammargraven, digitaliserat efter Cajmats ritning av författaren.

högar anlagts under yngre järnålder (600-1050 e.Kr.). Vid gravfältet i Skyttberg (Timrå 48) fanns två högar av storhögsformat (fig. 4). Bägge har delundersökts av Cajmats och den ena, grav I, totalundersöktes av Sverker Söderberg 1970 (Söderberg 2000:8), vilken kan dateras till äldre vendeltid. Detta gäller förmodligen även den andra storhögen med tanke på att de liknade varandra, så till vida att de varken innehöll brand-lager eller kärnröse.

Kittelbegravningar

I Västernorrland har ett 10-tal s.k. Vestlands- och Östlandskittlar framkommit. Efter kremeringen har benen efter den döde lagts i en kittel tillsammans med ben av offrade djur, smycken som den döde haft på sig, de delar av klädedräktsdetaljer av metall samt föremål som den döde skulle ha användning för på andra sidan. Denna kittel har sedan ställts i en liten kista av kantställda stenar som omgivits av ett kärnröse.

Kärnröset har sedan täckts med en jordmantel av monumentala format. Detta är ett vanligt sätt att begrava i en storhög, framförallt i Medelpad. Enligt de fynduppgifter som finns (Adlerz 1899:193), har troligen Vestlandskitteln från storhögen vid Timrå kyrka (Raä 60Ö, tab. 1 nr. 17) varit placerad på detta sätt. Kitteln hittades i samband med byggnation av ett skolhus på platsen. Detta begravningsskick gäller dock inte alla storhögar eller kittelgravar. Åtminstone en Vestlandskittel i Väster-norrland har inte haft någon gravöverbyggnad alls (Holmqvist 2005; 2008). Denna var för övrigt en tidig variant av Vestlandskittel som inte var av brons utan av ren koppar som varit förtennad (Aronsson 2006). Den stod i en brandgrop vid en stor sten i Lunde i Tuna socken.

Den äldsta kitteln i länet är den som framkom i storhögen nr. 17, Raä 60V (fig. 2, tab. 1). Enligt Ekdahl (1833:35) ska högen ha varit runt 27 meter i diameter och ca. 2,25 meter hög. Högen var tillplattad genom plöjning. År 1906 genomfördes en omläggning av landsvägen varvid högen borttogs för att tjänstgöra som fyllning till en landsvägsbank. I graven framkom en mycket fragmenterad östlandskittel av s.k. Juellingetyp (Seling 1977:252). Där fanns också en hank tillhörande östlandskitteln. Bland de övriga fynden fanns bl.a. en guldfigerring av vigselringstyp (fig. 15), en sköldbuckla med avbruten spets, delar av ett tveeggat svärd, en 22,7 cm lång spjutspets med holk, en sax av järn samt flera järnfragment möjligen hörande till en kniv. Där framkom även en lårbensknapp av människa. Vad som mer kan tänkas ha funnits i graven får vi aldrig veta. Det finns heller inga uppgifter om det kan ha varit en kammargrav.

Förutom storhögen Raä 60V (nr. 16) är även storhögen Högom grav 2, Selånger sn en skelettgrav. Där har inte kittlarna använts som begravningskärl utan kan ses som en del av den utrustning den döde skulle ha med sig till andra sidan. Vestlandskitteln i Lunde i Tuna är från slutet av romersk järnålder, medan östlandskitteln i storhögen Raä 60V vid Timrå kyrka är från äldre romersk järnålder (Seling 1977:252). Övriga kittelgravar med Vestlandskittlar är alla från tiden runt år 400 (Seling 1977:264). Till detta äldre skick finns även urnebegravningar i järnkittlar från framförallt vendeltid. Detta gäller både grav I i Skyttberg och i primärgraven i grav 4 i Högom, Selånger sn (Lindeberg 2010:90ff). Ramqvist (1992:191ff) har dock tidigare daterat grav 4 till äldre folkvandringstid.

Fig. 5. Rembeslag från grav I i Skyttberg. Foto författaren.

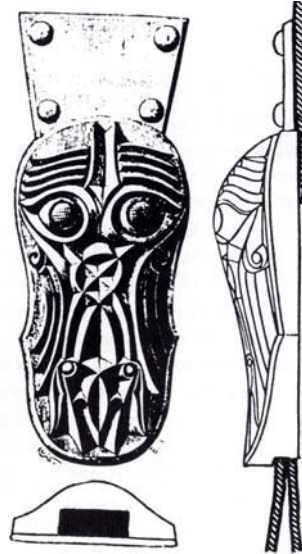

Fig. 6. Rembeslag från grav XII i Vendel, Uppland (Thunmark-Nylén 1981:5).

Redan vid Cajmats undersökning 1954 delundersöktes grav I. Eftersom Cajmatz inte hittade vare sig brandlager eller kärnröse slutfördes aldrig undersökningarna av dessa. Detta kom att visa sig vara ett misstag. Högen beskrivs av Cajmatz (1956:3) som varande ursprungligen 22-24 meter i diameter. År 1970 gjordes en ny undersökning av grav I eftersom denna skulle påverkas av en omläggning av E4. Högen var uppbyggd av moblandad mjäla med tydliga spår av grästorvor, speciellt i SV. Under högen fanns en brandgrop med en diameter av 1,5 meter och 0,2 meters djup. Denna var delvis nedgrävd i den naturliga leran. I brandgropen framkom ca 4 liter kol, brända ben och fynd i form av bl. a. spelpjäser, tärning och kamfragment av ben. Vidare hittades bronsföremål såsom en sölja, två nålar, en ten, två knivskaftsbeslag, en djurhuvudformad remlöpare med ögon av granater och med spår av silver inläggningar av niello samt förgyllning (fig. 6). Till denna hörde också ett tungformat remändebeslag med passning i djurets mun (fig.

Fig. 7. Thunmar-Nyléns rekonstruktionsförslag till gehänget från grav XII i Vendel, Uppland (Thunmark-Nylén 1981:6).

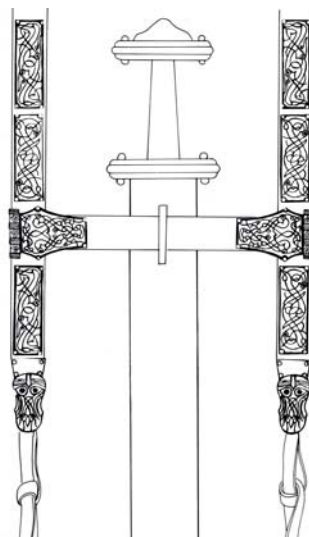

Fig. 8. Ambrosianis rekonstruktionsförslag till gehänget från grav XII i Vendel, Uppland (Ambrosiani 1981:122).

5). I gropen stod en järnkittel med spiralvriden hank. Kitteln var sönderrostad men man kunde ändå beräkna att den hade rundad botten, hade haft en diameter av ca. 35 cm och varit minst 22 cm hög (högsta bevarade höjd). I kitteln fanns ca 8 liter brända ben, mest djurben, några brons och järnfragment, 4 kamfragment samt en profilerad benknapp (Selling 1977:284ff; Söderberg 2000:8ff). Den djurhuvudformade remlöparen visar stora likheter med liknande i grav XII i Vendel i Uppland (fig. 6).

De tidigaste tolkningsförslagen av beslagen i Vendel var att de hörde till ett betsel. Ser man till Timråfyndet kan djurmasken mest liknas med ett hästhuvud. Detta är inte lika tydligt på Vendelfynden. Vid en utställning av båtgravarna 1980 togs materialet ut och monterades om. Thunmark-Nylén (1981:1ff) som studerade beslagen gjorde en nytolkning av vissa av beslagen utifrån hur de hittades i graven. Hennes förslag (fig. 7) var att dessa djurhuvudformade beslag hörde till

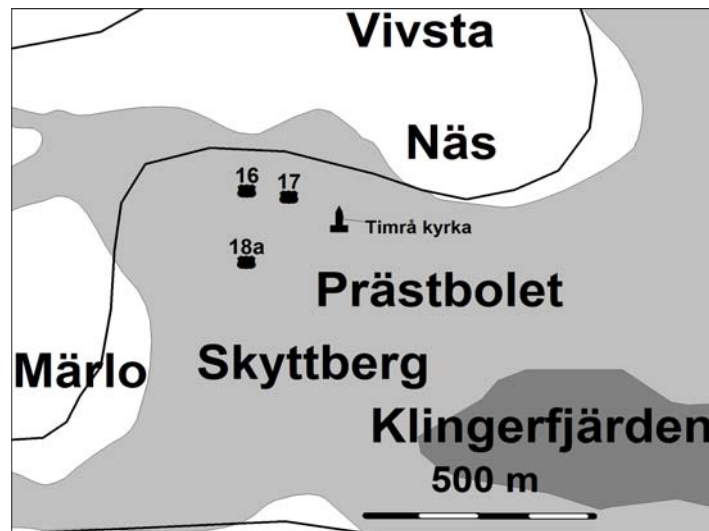

Fig. 9. De tre gravarna med kittlar vid Timrå kyrka. Nr. 16 är en östlandskittel och nr. 18a är en järnkittel. Endast nr. 17 är en typisk kittelgrav av folkvandringstida snitt. Ljusgrå skraffering markerar 20 m.ö.h.

svärdsgehänget. Även Ambrosiani (1981:121f) var inne på att dessa beslag hörde till svärdsgehänget (fig. 8), men hade ett annat förslag till monteringen. Till det djurhuvudformade beslaget i Timrågraven hör ett tungformigt remändesbeslag som passar utmärkt i djurets/hästens mun. Tungformiga beslag framkom även i vendelgraven. Även söljan och ett genombrutet beslag visar likheter med vendelmaterialet (Selling 1977:286).

I undersökningsområdet har vi alltså dels den äldsta och dels den yngsta begravningen med kittel i länet. Den tredje kittelgraven, Timrå 60Ö, är från folkvandringstid. Alla kittelgravarna i Timrå ligger inom 200 meter från varandra och alla har framkommit i storhögar (fig. 9).

Vapenfynd

Jag har i en tidigare artikel (2009) antytt att det vapenrikaste området i länet är Vattjom i Tuna sn. Detta har vid genomgången av vapenfynden i Timrådalen fått revideras. Timrådalen har klart flest fynd av vapen i

länet. Bland vapenfynden räknas såväl offensiva som defensiva vapen, såsom svärd, sköld, spjut, lans och en möjlig hjälm. På 13 platser i Timrådalen har fynd av minst 25 vapen framkommit (fig. 10).

Om alla uppgifter stämmer har det i undersökningsområdet hittats minst 5 svärd, i gravar i Horsta (tab. 1 nr. 1), på Prästbordet (nr. 16) och i Skyttberg (nr. 18b). Uppgifter om fynd av svärd finns även från Laggarberg (nr. 5) och från Fröland (nr. 14). Minst 11 spjut är också hittade i området (nr. 1, 4, 5, 6, 9, 11, 15b, 15c, 16 & 18b). I Roken har två spjutspetsar hittats men bara den ena finns bevarad. I den försvunna graven (nr. 15c) finns uppgifter om flera spjutspetsar men ingen är bevarad till eftervärlden. Lansar känner vi bara till från två platser. Det ena fyndet kommer från Horstagraven (nr. 1) och det andra från Vivsta (nr. 15b).

År 1926 påträffades gravfynd i samband med anläggandet av det s.k. Zionskapellet i Horsta (tab. 1 nr. 1). Det visade sig vara en komplett vapengrav med fynd av ett tveeggat svärd, sköld, spjut och lans. Svärdets klinga var dekorerad med två små rännor parallellt med svärdseggarna. Längst ut på tången satt en profilerad knopp av brons. Till svärdet hittades rester av svärdsskidan med en rund doppsko av brons. Vid fyndtillfället hade också ”en lockliknande vackert och sirligt arbetad tingest” hittats, som sedan förkommit (Enqvist 1948:2). Föremålet hade tagits om hand av en lantbrukare som förvarade det i en spiklåda. Med fyndet fanns också en bit textil. Det rörde sig om ett fragment av gåsögonmönstrad starkt valkad kypertvävnad av ylle. Färgen ska ursprungligen ha varit blå (SHM 23906). Föremålet har passning i den runda doppskon och kan ha suttit som dekoration därtill (fig. 11). Det rör sig med största sannolikhet om ett bandolerbeslag som suttit på svärdsgenget. Detta finns delvis bevarat i form av ett dubbelvikt läderstycke med silverhuvudförsedda bronsnitar. Bandolerbeslag har bl. a. hittats i den stora krigsbyteofferplatsen Illerup i Danmark. Där uppträder både germanska och romerska vapenutrustningar och bandolerbeslag förekommer i båda grupperna (Ilkjær 2002). Spjutet och lansen var mellan 34-35,5 cm långa och kan dateras till 300-talets mitt eller senare del (Selling 1977:256).

Flera av spjutspetsarna kan säkert klassas som lansar beroende på hur man definierar lans. Majoriteten av spjutspetsarna är från stötvapen och endast i några enstaka fall är det fråga om ett kastvapen (nr. 15b,

18b) (fig. 12). Sköldbucklor har framkommit i fyra gravar (nr. 1, 9, 16, 18b). En vikingatida stridsyx har framkommit vid storhögen vid Torsdalsbäcken (13b). I kammargraven i Skyttberg (18b) hittades även en pilspets. Det är dock inte av den triangulära stridstypen som i Högom grav 2 varför den kanske snarast skall ses som en jaktspets.

Hjälmar hittas i stort sett aldrig i Norrland. Åtminstone inte så pass hela att det med säkerhet kan sägas vara en hjälm. Vissa historiska källor gör gällande att man funnit hjälmar, men det är idag inte kontrollerbart. Vid arkeologiska undersökningar har endast den lilla bronsplåten från Skyttberg (18e) framkommit som en god kandidat. Möjligen kan även en liten plåt från primärgraven Högom grav 4 också vara från en hjälm men den är för liten för att med säkerhet avgöra (Ramqvist 1992:plate 144).

Grav XIII (fig. 4) var kraftigt påverkad av både plöjning och av ras mot Torsdalsbäckens ravin (Cajmattz 1956:9), vilket hade medfört att graven vid undersökningstillfället var avlång, ca. 10 m lång, 4,5 m bred och 0,7 m hög (fig. 13). I graven fanns ett kraftigt kärnröse med delvis

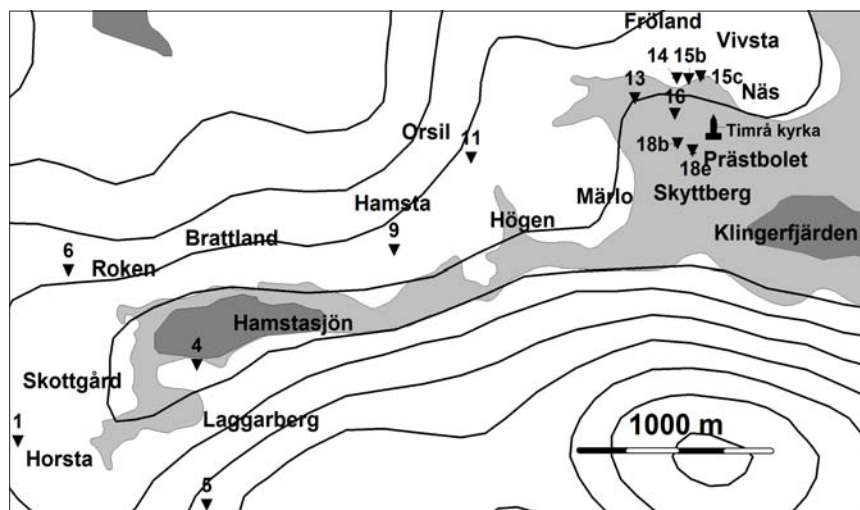

Fig. 10. Vapenfynden i Timrådal. Endast vapengraven i Horsta, nr. 1, har en fullständig vapenuppsättning. I området kring kyrkan är en koncentration av vapenfynd. Ljusgrå skraffering markerar 20 m.ö.h.

bevarad kantkedja. På bäckravinsidan hade kantkedjan fallit bort och den kvarvarande delen av kärnröset var 4,8 m långt, 3,6 m brett och 0,9 m högt. Fynden låg i brandlagret med en viss koncentration i gravens centrala del och utgjordes av en romboidisk, svagt välvd bronsplåt med tvärställda parallella band, en hel och fragment av bronsknappar, 3 bronsnitar med nitbrickor samt en utan nitbricka, järnfragment, kamfragment av förmodligen av två kammar samt nära 2 kg brända ben av människa, 3 björnfalanger, häst, hund, får/get och fågel. I beskrivningen på Historiska museet står att den romboidiska bronsplåten förmodligen hört till en hjälm (Gaijer 1958 [SHM 25518 Huvudkatalog B]). Även Seling (1977:286) är inne på samma spår. Ser man till orneringen på den lilla plåten liknar den främst ögonbrynsbågarna på prakt-hjälmarna i grav I och XII i Vendel (Lindqvist 1925:192f). Själva plåten från Timrå ser inte tillräckligt välvd ut för att ha suttit på en hjälm. Kan brandbålet samt 1500 år under ett kraftigt kärnröse ha plattat till den? Delar av en prakthjelm som hittats i Broa, Halla sn på Gotland (SHM

Fig. 11. Nedre delen av svärdet från Horstgraven med den runda doppskon på vilken bandolerbeslaget är monterat. Foto författaren.

Fig. 12. Kastspjut och lans från vapengraven i Vivsta, nr. 15b. Foto författaren.

21921) visar liknande ornering och är kanske mer platt än det från grav XIII. Det är därför inte omöjligt att den lilla bronsplåten från Timrå ändå är en hjälm detalj. Om det skulle visa sig att detta bleck kommer från en hjälm är det den enda kända hjälmen i Västernorrland.

Om man tittar på gravarna med vapen är det två som har en fullständig uppsättning av vapen (svärd, sköld, spjut och lans), nämligen den i Horsta och kammagraven i Skyttberg (Ramqvist 2012 i denna volym). Två andra har näst intill full vapenuppsättning (tab. 1 nr. 16, 18b). Dessa saknar dock lans. Det är därför inte omöjligt att en lans kan ha funnits där. Inte heller kan man utesluta att storhögen Raä 60V (nr. 16) har haft en lans eftersom den inte är vetenskapligt undersökt.

Guldfynd

Timrådalen är det klart guldrikaste området i länet som idag är känt. I Västernorrland finns 26 fyndplatser för guldföremål, av vilka fem ligger i Timrådalen (fig. 14). På alla fem platser har guldfingerringar hittats. I en av gravarna vid Vivsta (Raä 47:1), en stor hög med kantkedja, fanns två fingerringar av guld (fig. 15) varav den ena följt den döde på gravbålet och var delvis sönder- och sammansmält, medan den andra inte uppvisar spår av eld (nr. 15a). Den hela ringen var stor och har troligen inte varit använd då den är skarp i kanterna. Den kan möjligen vara gjord av någon lokal smed till begravningen. Den är gjord av en utplattad ten

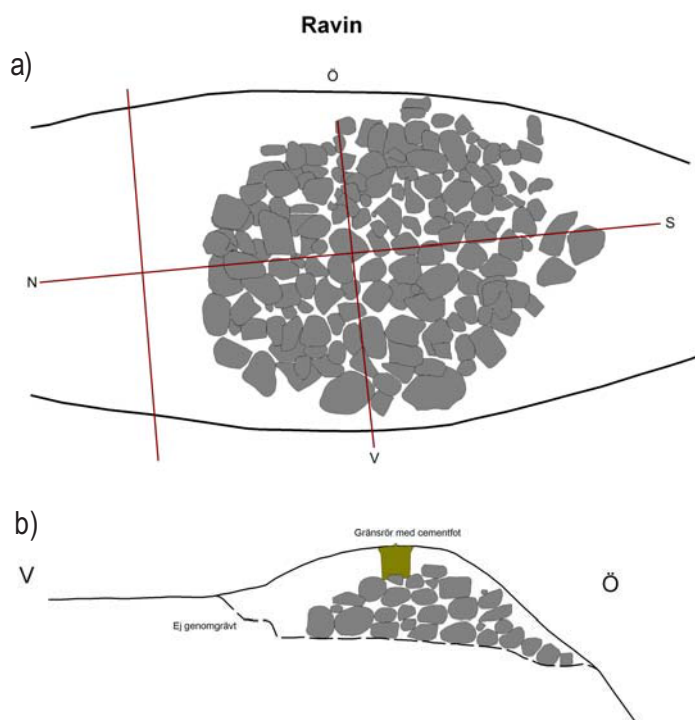

Fig. 13a-b. Plan (a) och profil (b) av grav XIII i Skyttberg. Digitaliserat från Cajmats ritning av författaren.

och har tydligt hamrad yta. Storleken på ringen gör att man kan dra slutsatsen att det är en tumring. Den mindre delvis smälta ringen har en kullrig profil och är mycket tunn.

Inte alla fingerringar har lösts in till museernas samlingar. Vanligast är de släta odekorerade fingerringarna av vigselringstyp. De är fyra till antalet (tab. nr. 1, 2, 3, 15a och 16). Enligt Andersson (1994:131f) har denna typ av ring kunnat bäras av både män och kvinnor. När de förekommer i vapengravar är det ofta kopplat till en militär elit som innehade den högsta rangen i militärhierarkin. Den skulle då motsvara en typ av gradmarkering. När det gäller Timråfynden har fyra av sex guldfigerringar hittats i klart manliga kontexter varav två i vapengravar (nr. 16, 18b). En

är hittad i en storhög med bronskittel (nr. 16) och de övriga två har framkom vid borttagning av ”stenrösen”, förmodligen mindre steniga högar. En fyndplats kan möjligen ha en kvinnlig kontext och det är i Skottgård (nr. 3) där en dekorerad halsring (fig. 15) hittades i mitten av 1800-talet tillsammans med en halv fingerring som inte inlöstes (Hildebrand 1869:233, SHM huvudkatalog B). Enligt fynduppgifterna skulle guldringarna ha hittats i en ”stenbacke”. Halsringen (fig. 15:1) är av s.k. elektron dvs guld/silverlegering och tillverkad av en tillplattad ten som är smalare baktill och har breda ändar vid öppningen (Hildebrand 1869:233; Andersson 1994:126). Dekoren är punsad med hela och halva cirkelar samt hjulliknande cirkelar. Den hjulliknande dekoren och bruket av elektron är särskilt vanlig på Gotland, varför det föreslagits att den kan ha tillverkats där (Andersson 1994:126).

På en plats inte långt från halsringsfyndet hittades de två hängsmyckena av omgjorda solidusmynt och en fingerring av vigselringstyp (tab. 1 nr. 2) vid tre separata tillfällen. De två solidusmynten är prägalde

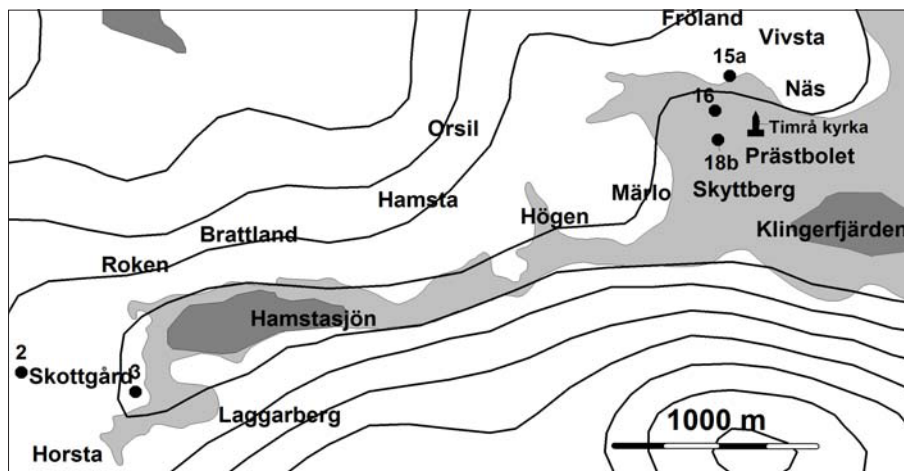

Fig. 14. Guldfynd i Timrådalen. Tre av fem fyndplatser för guld ligger i området vid Timrå kyrka. De två fyndplatserna i Skottgård innehåller dock mer guld än de vid kyrkan. Ljusgrå skraffering markerar 20 m.ö.h.

Fig. 15. Guldfynd från Timrådalen. 1. kopia av guldhalsringen från Skottgård (nr. 3); 2. kopia av lillfingerringen från kammargraven i Skyttberg (nr. 18b); 3. kopia av ringen från storhögen Raä 60V (nr. 17); 4. (tum?)ringen (original) från den stora högen i Vivsta (nr. 15a) samt 5. resterna efter den andra ringen från samma grav. Foto författaren.

för de östromerska kejsarna Theodosius II (408-450 e.Kr.) och Zeno (474-491 e.Kr.). I korrespondensen mellan inlämnaren A. P. Åkerberg och Vitterhetsakademien framkommer också att på platsen hittats kol och brända ben samt en gulfingerring bara några år innan inlämnandet av fyndet (SHM 12934, huvudkatalog B).

Inte heller denna gulfingerring inlöstes till samlingarna (Enqvist 1937:102). Intressant är att guldföremål och vapen vanligen inte förekommer i samma gravar. Detta gäller dock inte två av gravarna vid kyrkan (nr. 16, 18b). Alla gulfynden kan dateras till romersk järnålder-folkvandringstid med en liten övervikt för romersk järnålder.

Ortnamnen

I Timrådalen finns flera ortnamn som hör till järnåldern. Vanligast bland järnåldersortnamnen är de s.k. *-sta*-namnen. Här finns bl. a. Horsta, Hamsta och Vivsta. Bland de namn som är av intresse i detta sammanhang är dock ortnamn som har med kultiska aktiviteter att göra samt sockennamnet Timrå.

Timrå

Timrå hör till en typ ortnamn som diskuterats under lång tid. Det är de s.k. *-rå*-sockennamnen. Dessa finns mest i Ångermanland men det finns också på andra platser som t. ex. Arbrå i Hälsingland och Timrå i Medelpad (Andersson 1984:5). Flera av de ångermanländska *-rå*-sockennamnen har en inbyggarbeteckning i förled medan andra som t. ex. Gudmundrå har ett personnamn i förled. Möjligen har även Timrå det. Efterleden *-rå* har ett icke utrett samband med häradsnamnen där slutleden *-rå* står för makt-, myndighetsområde (Andersson 1984:12f).

Vivsta

Vivsta finns på två platser i Medelpad, i Timrå och i Tuna socken. Namnet innehåller förmodligen beteckningen på en kultfunktionär, en Vifill/Vivill. Vifill kan för övrigt även vara ett personnamn. Vivsta i Tuna ligger inte långt från byn Vi vilket antyder att det *de facto* rör sig om en kultfunktionärsbeteckning. *Vi* (*Vē*) är det vanligaste exemplet på namn på helgedomar och sammanhänger etymologiskt med verbet *Vígja* som betyder inviga, helga. Man inviger/helgar en plats åt en gudom (Ström 1997:78). Vissa Vi-namn i skandinavien är sammansatta med gudanamn, vilket intygar att platsen är invigd till en specifik gudom, men de västernorrländska är oftast osammansatta. Ett undantag finns och det är Viätt i Styrnäs sn i Ångermanland (Fransson 2007:324). Om det funnits ett kultiskt Vi i Timrå vet vi inte idag men Vivsta indikerar att det kan ha funnits och det bör då ha legat inte så långt från kultplatsledarens gård. Vivsta gamla bytomt ligger ca. 400 meter NNÖ om Timrå kyrka.

Fröland

Fröland är inte så genomskinligt som det först verkar. *Frö-* i ortnamn sammansatta med kultiska ändelser, som t.ex. Frövi, innehåller gud-

innenamnet Fröja. Hade ortnamnet innehållit gudanamnet Frö hade det skrivits Frösvi. Många ortnamn med förleden *Frö-* kan dock innehålla betydelsen fruktbar, frodig och det är inte helt lätt att avgöra vilken betydelse förleden syftar på. Elmevik (1997:107ff) har gjort en genomgång av *Frö-*namnen och kommit fram till att inget *Frö-*namn kan knytas till gudinnan Fröja. Detta är dock en allt för hård tolkning enligt min mening med tanke på att gudinnan Fröja är en av de mest framträdande gudomligheterna under framförallt yngre järnålder. Det skulle också vara märkligt om vi har ett flertal *Frös-*namn innehållande guden Frö men inga ortnamn med gudinnan Fröja (Persson 2001:35). Om ortnamnet förekommer i en sakral miljö med flera kultiska ortnamn kan inte en toeför tolkning uteslutas. Ståhl (1976:82) menar att det inte kan vara uteslutet att förleden i ortnamn som Fröland går tillbaka på gudinnenamnet Fröja.

Sammanfattning och diskussion

Timrådalen var under äldre järnålder en havsvik. Någon gång under romersk järnålder snörs dock havsviken av och Hamstasjön bildas. På norra sidan dalgången, men även i dess västra del, anläggs flera gårdar senast under denna tid. Den hittills äldsta kända graven i Timrådalen är en storchög (tab. 1 nr. 16). Den anläggs under slutet av 200-talet. Det är en av de tidigaste storchögarna i Skandinavien (Bratt 2008:42). Graven grävdes sönder vid anläggande av en landsväg och har alltså inte undersökts arkeologiskt. Detta medför att det finns många frågetecken kring gravens inre konstruktion. Det man kan säga med säkerhet är att det inte är en brandgrav. Fyndmaterialet är av hög status men vi vet inte om allt togs om hand. Mannen som begravdes i högen fick med sig ett fyndmaterial som uppvisar ett krigarideal. Han fick också med sig en guldring och en östlandskittel importerad eller hämtad från kontinenten. Under följande århundraden anläggs flera gravar i Timrådalen.

På sex andra platser (tab. 1 nr. 1, 3, 6, 9, 15a och 15b) har fynd gjorts som dateras till yngre romersk järnålder. I dessa gravar finns ibland guldföremål och ibland vapen. Av intresse här är att gravarna med guld från yngre romersk järnålder inte innehåller vapen till skillnad från storchögen från äldre romersk järnålder och den folkvandringstida kammargraven. Fyra av dessa platser ligger i den gamla vikbotten väster om Hamstasjön. Bland dessa fanns vapengraven i Horsta med fullständig

vapenutrustning samt röset eller den steniga högen med halsringen och fingerringen av guld från Skottgård. Två av gravarna låg inte långt från storhögen på Prästbordet. Den ena av dessa (nr. 15b) var ca. 15 meter i diameter och innehöll vapen i form av spjut och lans. Den mindre högen (nr. 15a) innehöll två guldfingerringar. Båda högarna var skadade innan undersökningen varför det inte kan uteslutas att det ursprungliga kan ha funnits mer material i dem. Under övergången mot folkvandringstid anläggs ytterligare en storhög invid dagens kyrka. Inte heller denna är arkeologiskt undersökt och vi vet väldigt lite om den förutom att den innehöll en vestlandskittel. Den verkar vara en typisk kittelgrav med kremering där kitteln fungerat som gravurna. Enligt beskrivningen var kitteln täckt av en stenhäll och mycket talar för att den, som många av de övriga kittelgravarna i länet, stått i en liten kista av kantställda stenar. I dessa brukar inte finnas vapen och det finns heller inga uppgifter om sådana i denna grav. Under folkvandringstid anläggs också kammargraven på södra sidan Torsdalsbäcken, nr. 18b (Ramqvist 2012 i denna volym). Fyndmaterialet var rikt och även här finns krigarattribut i form av vapenutrustning och en guldfingerring. Guldringen var inte av den släta typen utan hade två vulster. Den är så liten att det måste vara en lillfingerring. Precis som den äldre romerska storhögen finns alltså både guld och vapen i samma grav vilket talar för en krigare. Denna hög var dock väldigt liten (ca. 8 meter i diameter) och har alltså inte uppvisat prakt efter begravningstillfället. Längst in i dalbotten anläggs en stenig hög eller ett röse där den döde får med sig rikligt med guld i form av två hängsmycken av omgjorda solidusmynt samt en guldfingerring. Enligt de fynduppgifter som finns kan man ana att det är en brandgrav eftersom man hittat kol och brända ben men guld-föremålen uppvisar inga tecken på brandskador. Kanske har där funnits fler än en grav?

Under vendeltid, som av många forskare ansetts ha varit en nedgångstid, anläggs flera gravar, varav två storhögar, vid kammargraven i Skyttberg. Minst tre av gravarna, är från denna tid. Storhögen 48V (nr. 18d) hör förmodligen också till denna tid även om Cajmatz inte hittade något i den. Fyndmaterialet i gravarna är rikt och påminner i flera fall om fynd från vendelgravarna i Uppland. Storhögen 48:I (nr. 18a) är en kittelgrav av vendeltida snitt med ett fyndmaterial som starkt påminner om grav XII i Vendel. Inga vapen hittades i graven men remlöparen i

form av ett hästansikte kan ha suttit på ett svärdsgehäng. Där fanns även bältesdetaljer av brons och ett stort antal spelbrickor och en tärning. Även grav 48:III (nr. 18c) innehöll högstatusföremål i form av glasbägare, en spelbricka, björnfalanger och textilfragment. Den döde hade också fått med sig en häst på brandbålet. Brandgraven nr. XIII (tab. 1 nr. 18e) hade också ben av häst och björnfalanger. Där fanns också det lilla bronsblecket som kan komma från en prakthjälm även om det inte är lätt att bevisa. I denna kontext kan det dock inte uteslutas. Från vikingatid finns dels en grav som undersöktes av Söderberg 1970 (Raä 46:1) och fyndplatsen vid storhögen Raä 13 (nr. 13) där bl.a. en yxa hittades vid anläggandet av ett garage. Dessa fynd kommer säkerligen från en förstörd grav.

Timrådalen är det guld- och vapentätaste området som vi känner till i Västernorrland. Där finns ett stort antal monumentala gravar som överstiger den normala storleken på gravar i Västernorrlands län. Fynden från gravar och fyndplatser visar på en bygd där rikedomar ansamlats. Där fanns fragment av glasbägare, spelutensilier, rester av björnfällar och ett flertal hästar i gravarna, tre gravar hade importerade kittlar varav två av brons. Där fanns även en kammargrav med rika fynd. Om man skall gå tillbaka till den inledande frågeställningen om varför Timrå kyrka är så märkligt placerad, kan man dra slutsatsen att de spår som finns från järnåldern visar att området vid kyrkan har varit centrum i bygden under lång tid. Där finns även de intressanta ortnamnen där Vivsta tycks indikera att det funnits en kultplats vid namn Vi. Om Fröland kan kopplas till gudinnan Fröja stärker det bilden av en centralplats med kultiska förtecken. Att bygdens fem av sex storhögar ligger vid kyrkan talar också sitt tydliga språk. Den mest intensiva perioden tycks, utifrån det som nu är känt, vara romersk järnålder. Centralplatsen kommer i bruk senast under den äldre romerska järnåldern då en storhög anläggs där den döde läggs obränd i sin grav med rika gravgåvor, bl.a. en guldfiggerring, vapen och en importerad bronskittel. Det går i nuläget inte att utesluta att det rör sig om en kammargrav även om det inte går att bevisa.

Flera rika grav gravar anlades under kommande århundraden vid kyrkan, men nu också inne i dalgången. Dessa rika gravar har inte den monumentala prägel som de vid kyrkan varför man kan dra slutsatsen att de respekterat den stormannafamilj som haft sitt säte vid vikens

mynning. Det geografiska läget vid inloppet till havsviken gör att man kan misstänka att det var en kontrollpunkt för handel på Indalsälven (Ramqvist 2001). Det är den enda platsen nära Indalsälven som uppvisar så starka tendenser på högreståndsmiljö under järnåldern. Rika gravar anläggs i anslutning till kyrkan fram till åtminstone vendeltid, kanske även längre fram i tiden. De vendeltida fynden uppvisar tydliga kopplingar till högreståndsmiljöer i Uppland. Vikingatid är ganska dåligt företrädd i området men det förekommer som vi sett några vikingatida nedslag i området nära kyrkan, bl.a. med vapen i form av en stridsyx. Läger man samman bilden kan man komma till slutsatsen att området vid Timrå kyrka varit en centralplats med kontroll över handel och möjligen med en central kultplats under större delen av järnåldern. Detta är möjligen förklaringen till att kyrkan kom att hamna just på den plats den hamnade. Kanske är det fråga om en ursprunglig stormannakyrka som med tiden blev en sockenkyrka. Detta kan vi bara få svar på med nya riktade undersökningar.

Referenser

- Adlerz, Gottfrid 1899. Arkeologiska undersökningar i Medelpad 1898. *Månadsbladet* Tjugosjunde och tjugoåttonde årgångarna 1898, 1899. Stockholm.
- Ambrosiani, Björn 1954. *Meddelande med anledning av ämbetets uppdrag att övervaka återställandet av gravhög å Fröländ 6:7, Timrå köping, Medelpad*. Dnr F 3630/54.
- Ambrosiani, Björn 1981. Gehänget i Vendel XII. *Fornvännen* 76:121-122.
- Andersson, Kent 1994. Så mycket mer än ett smycke. Om några Medelpadska fynd av guldföremål från 3:e och 4:e århundradet efter Kristi födelse. *Ångermanland Medelpad* 1994-95:125-138.
- Andersson, Thorsten 1984. Norrländska sockennamn på -rå. *Florilegium Nordicum*:5-17 (red. Rådberg, Per G.). Umeå.
- Aronsson, Rolf 2006. *Metallurgisk analys av plåtfragment (koppar) från Lunde 2:9, Tuna sn, Medelpad*. Ljungalab AB.
- Bandle, Oskar 1997. *Ortnamn i språk och samhälle*. (red. Strandberg, Svante). Uppsala.
- Bratt, Peter 1996. Storhögar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern. *Aktuell arkeologi* V:13-36. Stockholm Archaeological Reports nr 30. Stockholm.
- Bratt, Peter 2008. *Makt uttryckt i jord och sten. Stora bögar och maktstrukturer i Mälardalen under Järnåldern*. Stockholm studies in archaeology 46. Stockholm.
- Bygdén, Leonard 1926. *Hernösands stifts herdaminne : bidrag till kännedomen om*

- prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning. D. 4. Uppsala.*
- Cajmatz, Karl 1956. *Besiktning, kartläggning och undersökning av ett överodlat gravfält i Skyttberg, Timrå köping, Medelpad*. ATA: dnr 003140. Stockholm.
- Ekdahl, Nils, Johan 1833. *Berättelse till Kongl. Witterhets, Historie och Antiquitets Academin om de Wettenskapliga Forskningsresor som blivit företagna åren 1827, 1829, 1830 i Norrland till granskande af dess Historiska och Antiquariska märkvärdigheter, enligt Kongl Majts Nädigste Befallning uppsatt och afgifven*.
- Elmevik, Lennart 1997. Svenska ortnamn med förleden Frö-. *Ortnamn i språk och sambälle* (red. Strandberg, Svante). Uppsala.
- Enqvist, Arvid 1937. Ett förhistoriskt guldfynd från Medelpad. *Arkiv för Norrländsk hembygdsvetenskap* 1937:97-104. Härnösand.
- Enqvist, Arvid 1948. *Angående fynd från Horsta, Timrå socken, Medelpad*.
- Enqvist, Arvid 1950. Nya förhistoriska fynd från Timrå. *Sundsvallsposten* 27/6, 1950.
- Fransson, Ulf 2007. The pagan Temple of Viätt: A Folkloristic Narrative in the Light of the History of Archaeology. *Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe*:318-327. Stockholm.
- Geijer, Agnes 1958. *Inv. 25518 Medelpad, Timrå sn, Skyttberg (SHM 25518)*. Stockholm.
- Hildebrand, Hans 1869. Den äldre Jernaldern i Norrland. *Antiquarisk tidskrift för Sverige II*:215-332. Stockholm
- Holmqvist, Magnus 2005. PM över arkeologisk efterundersökning på fastigheten Lunde 2:9, Tuna sn. Murberget, Läns museet Västernorrlands rapportserie 2005:21
- Holmqvist, Magnus 2008. *Arkeologisk undersökning av fyndplats för en tidig Västlandskittel*. Murberget, Läns museet Västernorrlands rapportserie 2008:11. Härnösand.
- Hülphers, Abraham 1780. *Samlingar til en beskrifning öfver Norrland : Första samlingen om Medelpad 1771 samt Fjerde samlingen om Ångermanland 1780*.
- Ilkjær, Jørgen 2002. Fjender og forbundsfæller i romertidens Nordeuropa. *Fiender og forbundsfæller. Regional kontakt gennem historien* (red. Veia, Marit Synnøve & Naley, Helge Rolf). Karmøyseminaret 1999. Korpervik.
- Lamm, Jan Peder 1973. En folkvandringstida kammargrav vid Torsåtra. *Fornvännen* 68:81-89.
- Lindeberg, Marta 2010. Gravar med järnkittlar i Medelpad och Hälsingland. Högom och vendeltida järnkittelgravarna. *Arkeologi i Norr* 12:83-108.
- Lindqvist, Sune 1925. Vendelhjälmar och ursprung. *Fornvännen* 20:181-187.
- Montelius, Oscar 1914. *Die ältere Eisenzeit Gotlands. Nach den in statens historiska museum, Stockholm aufbewahrten funden und ausgrabungsberichten*. Stockholm.
- Persson, Peter 2001. *Hov. Tre centralorter i Västernorrland under järnålder tidig medeltid med fokus på Säbrå/Härnö-området*. CD-uppsats Umeå Universitet.

- Persson, Peter 2009. Centralorter i Västernorrland under järnålder. *Arkeologi i Norr* 11:53-92.
- Ramqvist, Per, H. 1992. *Högom. The Excavations 1949-1984*. Archaeology and environment 13. Högom part 1. Umeå.
- Ramqvist, Per H. 2001. Utbytessystem under det 1:a årtusendet e.Kr. Idéer utgående från tre i mellannorrländska älvar. *Fornvännen* 2001/1:1-21.
- Ramqvist, Per H. 2011. Folkvandringstida kammargravar. Några omtolkningsförslag av Evebø- och Snartemogravarna. *Viking* Bind LXXIV, 2011:103-118.
- Ramqvist, Per H. 2012. Geosocial diversitet under folkvandringstiden. Idéer utgående från Medelpad. *Arkeologi i Norr* 13:75-103.
- Selinge, Klas-Göran 1978. *PM angående fornlämning nr. 42 Timrå sn, Medelpad*.
- Selinge, Klas-Göran 1977. Järnålderns bondekultur i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*. Motala
- Sidenbladh, Karl 1868. Reseberättelse. *ATA*. Stockholm.
- Ström, Folke 1997. *Nordisk bedömdom. Tro och sed i förkristen tid*. Göteborg.
- Ståhl, Harry 1976. *Ortnamn och ortnamnsforskning*. Uppsala.
- Sundsvalls tidning*. 18/3 1949.
- Söderberg, Sverker 2000. *Rapport över undersökningar av högarna Raä 46, 47 & del av 48, på fastigheterna Vinsta 3:1 & Prästbolet 1:1, Timrå socken och kommun*. Stockholm.
- Thunmark-Nylén, Lena 1981. Betselbeslagen i Vendel XII - förslag till nytolkning. *Fornvännen* 76:1-7.